

Občianska spoločnosť – právne vyjadrenie

Gajdošová, M.*

GAJDOŠOVÁ, M.: Občianska spoločnosť – právne vyjadrenie.* Právny obzor, 106, 2023, č. 4, s. 275 – 290. <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2023.4.01>

Civil society - a legal expression. The aim of this paper is to outline the legal expression of the concept of civil society. The paper is based both on the sources of the idea of the formation of civil society and on the current knowledge of legal science, legal regulations and strategic documents at the level of the Slovak Republic, the EU and others. The concept of civil society is a broad and internally structurable concept with its own history and dynamics. From a legal perspective, it is important that the content of the concept of civil society includes persons, both natural persons and legal entities. Of course, it also includes their activities. The classification of civil society can take into account the dimension of the state, the dimension of the European Union, the dimension of an otherwise international one. The legal expression of the content of the concept of civil society depends more or less on the purpose for which the term is used and on the „author“ who uses it. Civil society can be expressed in a range from the narrowest to the broadest meaning. A democratic and rule of law state requires an independent civil society.

Key words: *civil society, civil society organisations, non-governmental organisations, self-government, governance*

Úvod

Občianska spoločnosť je pojem využívaný v právnej vede, v mnohých ďalších spoločenských vedách, je využívaný v najbežnejšom jazyku, médiách, politike, dokonca sa nachádza aj v právnych predpisoch. Dobrým príkladom je vyjadrenie jedného zo spôsobov naplňovania poslania vysokou školou v zákone o vysokých školách: *zapájaním sa do verejnej diskusie o spoločenských a etických otázkach a o utváraní občianskej spoločnosti*.¹ V európskej legislatíve nájdeme pojem európska občianska spoločnosť – v európskom nariadení o štatúte a financovaní európskych politických strán a európskych politických nadácií sa definuje potreba užšej väzby medzi európskou občianskou spoločnosťou a inštitúciami EÚ.²

* Doc. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD., Ústav štátu a práva SAV, v. v. i., Bratislava.

** Tento príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0090 Právna metodológia pre dobu právneho pluralizmu.

¹ Paragraf 1 ods. 4 písm. h) zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

² Medzi organizáciami občianskej spoločnosti sa spomínajú mládežnícke organizácie. Nariadenie EP a Rady (EÚ, EURATOM), č. 1141/2014 z 22.10.2014 o štatúte a financovaní európskych politických strán a európskych politických nadácií:

Trocha príkro vyjadrené sa pojem občianska spoločnosť často používa ako vágny pojem, ako pojem, na ktorý sa ako na „*univerzálny vešiak dá zavesiť čokoľvek*“.³

Obsah pojmu občianska spoločnosť nie je jednoduché v úplnosti definovať. Najčastejšia predstava tohto pojmu sa spája so spoločenstvom občanov, keď však uvedieme spoločenstvo občanov, je potrebné dodať - spoločenstvo občanov určitého štátu (či štátneho zoskupenia). Vzápätí je zrejme, že súhrn občanov určitého štátu (či štátneho zoskupenia) nie je presné vyjadrenie pojmu občianska spoločnosť. Akokoľvek, je zrejme, že občianska spoločnosť je spoločenstvo osôb, otázka zostáva, ktorých.

1. Stručne k myšlienkovým zdrojom formovania občianskej spoločnosti

Občianske spoločenstvo ako spoločenstvo ľudí (občanov) tvoriacich obec (polis) – spojených s právom (poriadkom) ako jeho nevyhnutnou zložkou („*právo jest řád občanského společenství*“) –, opísal už *Aristoteles*. „*Poněvadž vidíme, že každá obec jest jakýmsi (...) druhem společnosti a že každé společenství jest sestaveno za účelem nějakého dobra — neboť všichni lidé všechno konají pro to, co se jim zdá dobrem —, jest zjevno, že sice všechna společenství směřují k nějakému dobru jako k cíli, ale zvláště a ze všech k nejvyššímu dobru to společenství, které ze všech má největší přednost a všechny ostatní v sobě zahrnuje. To jest tak zvaná obec a občanské společenství. (...) Spravedlnost však jest podstatnou složkou občanského soužití; neboť právo jest řád občanského společenství; a právo rozhoduje o tom, co jest spravedlivé. (...) Z toho jest tedy zřejmo, že obec jest útvár přirozený a že člověk jest bytost přirozeně určená pro život v obci, a že ten, kdo od přirozenosti a ne jenom náhodou žije mimo obec, jest bytostí buď špatnou anebo lepší než člověk, jako také muž, o němž Homeros s výtkou poznamenal: Bratrstva, práva i krbu se zřídá takový člověk.*“⁴

K občianskej spoločnosti v dnešnom význame je však potrebné načrtnúť do relatívne mladšieho obdobia – do „moderného“ sveta, do obdobia od 19. storočia.

Občianska spoločnosť v *Kantovom* učení je vnímaná v jeho delení systému práva na dve časti, na právo súkromné a verejné, a to (obdobne ako u *Aristotela*) – ako spoločenstvo osôb pod jurisdikciou štátu.⁵

(5) *Európske politické strany a k nim pridružené európske politické nadácie by sa mali podporiť a malo by sa im pomôcť v ich úsilí o vytvorenie užších väzieb medzi európskou občianskou spoločnosťou a inštitúciami Únie, najmä Európskym parlamentom;*

Čl. 2 ods. 4) „európska politická nadácia“ je subjekt, ktorý je formálne pridružený k niektorej európskej politickej strane, ktorý je zaregistrovaný na úrade v súlade s podmienkami a postupmi stanovenými v tomto nariadení a prostredníctvom svojej činnosti posilňuje a dopĺňa v rámci cieľov a základných hodnôt presadzovaných Úniou ciele európskej politickej strany plnením jednej alebo viacerých z týchto úloh: (...)

b) vyvíjanie činností spojených s otázkami európskej verejnej politiky, napríklad organizovanie a podpora seminárov, školení, konferencií a štúdií na tieto témy určených pre príslušné zainteresované strany vrátane mládežníckych organizácií a iných predstaviteľov občianskej spoločnosti.

³ STREČANSKÝ, B. Občianska spoločnosť po 30. rokoch: trendy, problémy, riešenia. In MESEŽNIKOV, G. (ed.) *Slovensko po troch desaťročiach slobody. Demokracia, verejná mienka, občianska spoločnosť*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2021, s. 105.

⁴ ARISTOTELES. *Politika*. Preložil Antonín Kříž, 1939. Jan Laicher v Praze, Kniha první, s. 1, 4 – 5.

⁵ „[N]a to, aby súkromné právo malo skutočnú moc a mohlo byť v prípade potreby uskutočnené donútením, je nevyhnutná existencia štátu, ktorá mení prirodzený styk ľudí na občiansku spoločnosť. (...) Verejným právom

K najbližšiemu vyjadreniu občianskej spoločnosti v dnešnom význame patria *Heglove* myšlienky, ktoré je vhodné predstaviť v širšom rozsahu, aj v „priamom znení“. Občianska spoločnosť v *Heglovom* poňatí už vystupuje ako vrstva medzi rodinou a štátom, do ktorej štát nezasahuje.⁶ Občianska spoločnosť individuum vyčleňuje z rodiny a zasadzuje ho do novej siete práv a povinností, do nového celku. „*Občianska spoločnosť však individuum vytrháva z týchto pút (rodiny, pozn. M. G.), oddeľuje navzájom ich články a uznáva ich ako samostatné osoby (...) tak sa individuum stalo synonymom občianskej spoločnosti, ktorá má naňho práve tak nároky, ako on na ňu práva. (...) [O]bčianska spoločnosť je tou obrovskou mocou, ktorá človeka k sebe pripútava, požaduje od neho, aby pre ňu pracoval a aby bol všetkým prostredníctvom nej a konal všetko jej prostredníctvom. Ak má byť človek takto členom občianskej spoločnosti, má voči nej tak práva a nároky, ako ich mal v rodine. Občianska spoločnosť musí svojho člena chrániť, brániť jeho práva, tak ako je jednotlivec zaviazaný právam občianskej spoločnosti.*“⁷

Hegel za základ občianskej spoločnosti považuje konkrétnu osobu, ktorá je sama seba účelom. Všeobecný princíp štátu si nemôže osobu úplne podriadiť, osoba musí byť sama osebe autonómna. To, čo nastoľuje štát, musí byť zlučiteľné so záujmami individua. *Hegel* sa dištancoval od stredovekého poňatia stavov, keď stavy v podstate suplovali štát, ale, naopak, predpokladá odlúčenie občianskej spoločnosti od štátu. Identifikoval premenu stavov politických na stavy sociálne a ich úlohu videl v ich sprostredkovateľskej funkcii medzi občianskou spoločnosťou a štátom.⁸ *Hegel* formuloval myšlienky o občianskej spoločnosti v čase, keď princípom rodinného života bola pôda, pre podnikavosť priemyslu bolo nevyhnutné more, keď sa vzdialené štáty dostávali do vzájomného styku a zmluvného vzťahu a keď najväčší prostriedok – vzdelávanie a obchod dostávajú svoj svetodejinný význam.⁹ „*Občianska spoločnosť je diferenciacia, ktorá vstupuje medzi rodinu a štát, aj keď jej utváranie prebieha neskôr než utváranie štátu; (...). Vytvorenie občianskej spoločnosti náleží modernému svetu, ktorý všetkým určením idey poskytuje ich právo. (...) V občianskej spoločnosti je každý seba účelom, všetci ostatní sú mu ničím. Ale bez vzťahu k druhým nemôže objem svojich účelov dosiahnuť; títo druhí sú preto prostriedkom k účelu osobitného. Avšak osobitný účel si prostredníctvom vzťahu k druhým dáva formu všeobecnosti a uspokojuje sa tým, že zároveň tak uspokojuje blaho druhých.* (...)

je súhrn zákonov nevyhnutných pre vytvorenie právneho stavu. Verejné právo určuje buď právne postavenie jednotlivcov v ich vzájomnom vzťahu vo vnútri národa (občiansky stav), život národa žijúceho v jednotlivom štáte (štátne právo), alebo určuje vzájomný vzťah medzi jednotlivými národmi spojenými do štátov (medzinárodné právo)“. In KRŠKOVÁ, A. *Štát a právo v európskom myslení*. Bratislava : Iura edition, 2002, s. 320.

⁶ Podľa Bröstla: „*Štát v Hegelovej koncepcii tvorí dialektickú jednotu princípu rodiny a občianskej spoločnosti*“. In BRÖSTL, A. *Frontisterion*. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 164 – 165.

⁷ HEGEL, G. W. F. *Základy filozofie práva*. (1820). Praha : Academia, Československá akadémia vied, filozofická knižnica, 1992. Preklad *Vladimír Špalek*, s. 262 (§ 238); preklad do slovenčiny M. G.

⁸ KUDRNA, J. *Předmluva*. In HEGEL, G. W. F. *Základy filozofie práva*. (1820). Praha : Academia, Československá akadémia vied, filozofická knižnica, 1992. Preklad *Vladimír Špalek*, s. 9, 19.

⁹ HEGEL, G. W. F. *Základy filozofie práva*. (1820). Praha : Academia, Československá akadémia vied, filozofická knižnica, 1992. Preklad *Vladimír Špalek*, s. 267 (§ 247).

*Mravnosť je tu stratená do svojich extrémov a bezprostredná jednota rodiny sa rozpadla do mnohosti. (...) Aj keď sa v občianskej spoločnosti osobitosť a všeobecnosť rozpadli, sú aj tak obe navzájom späté a podmienené. Aj keď sa zdá, že jedno čini práve to, čo je druhému protikladné, a domnieva sa, že môže byť len vtedy, keď si druhé udrží od tela, aj tak má každé to druhé ako svoju podmienku.*¹⁰

Heglova občianska spoločnosť obsahuje tri momenty: vzájomné uspokojovanie potrieb jedinca i ostatných prácou, nevyhnutnosť slobody a ochrany vlastníctva prostredníctvom právneho systému a reguláciu štátnou správou a obstarávanie záujmov prostredníctvom korporácií.¹¹

V Heglovom poňatí sú podstatné stavy (už odlišné ako stredoveké stavy), ide o stavy sociálne, čiže isté kategorizovanie osôb podľa činností, ktoré vykonávajú (stav zabezpečujúci si živobytie poľnohospodárstvom, stav živnostenský a stav vykonávajúci činnosti v prospech všeobecného záujmu). Identifikuje ich takto:

- (i) stav substanciálny (má svoj majetok v prírodných produktoch pôdy, ktorá je schopná byť vo výlučnom súkromnom vlastníctve a ktorú obhospodaruje – tento stav si zachováva patriarchálny spôsob života, dôležité sú rodinné väzby a dôvera, charakteristická je pokora);
- (ii) stav živnosti (ako zamestnanie má formovanie produktu prírody svojou prácou, zahŕňa stav remesla, stav priemyslu, stav obchodu, charakteristická je túžba po slobode a požiadavka právneho stavu);
- (iii) všeobecný stav (jeho zamestnaním sú všeobecné záujmy spoločenských pomerov; „musí byť preto oslobodený od priamej práce pre uspokojovanie potrieb buď vďaka súkromnému majetku, alebo tým, že je odškodňovaný štátom, ktorý si čini nárok na jeho činnosť, takže súkromný záujem nachádza svoje uspokojenie vo svojej práci pre všeobecno“.). (...) „Uznanie a právo toho, že to, čo je v občianskej spoločnosti a v štáte nutné prostredníctvom rozumu, sa deje súčasne sprostredkovaním ľubovôľou, je bližšie určenie toho, čo sa predovšetkým vo všeobecnej predstave nazýva slobodou. Individuum si dáva skutočnosť len tým, že vôbec vstupuje do súcna, teda do určenej osobitosti, a tým sa výlučne obmedzuje na jednu z osobitných sfér potreby. Mravným zmysľaním v tomto systéme je preto poctivosť a stavovská česť, totiž urobiť sa, a to podľa vlastného určenia, svojou činnosťou, usilovnosťou a šikovnosťou členom jedného z momentov občianskej spoločnosti a ako taký sa udržať

¹⁰ HEGEL, G. W. F. *Základy filozofie práva*. (1820). Praha : Academia, Československá akadémia vied, filozofická knižnica, 1992. Preklad Vladimír Špalek, s. 219 – 220 (§ 182); preklad do slovenčiny M. G.

¹¹ „A. Sprostredkovanie potreby a uspokojovanie jednotlivca jeho prácou a prácou a uspokojovaním potrieb všetkých ostatných – systém potrieb. B. Skutočnosť v tomto sprostredkovaní obsiahnutého všeobecna slobody, ochrana vlastníctva prostredníctvom právneho systému. C. Opatrenia proti náhodnosti zostávajúcej v týchto systémoch a obstarávanie osobitného záujmu ako niečoho spoločného prostredníctvom polície a korporácie. (...) V práve je predmetom osoba, v morálnom stanovisku subjekt, v rodine člen rodiny, v občianskej spoločnosti občan vôbec (ako bourgeois) – tu na stanovisku potrieb je to konkrétum predstavy, ktoré sa nazýva človek; teda iba tu a vlastne iba tu je reč o človeku v tomto zmysle.“ In HEGEL, G. W. F. *Základy filozofie práva*. (1820). Praha : Academia, Československá akadémia vied, filozofická knižnica, 1992. Preklad Vladimír Špalek, s. 225, 227 (§ 188, § 190); preklad do slovenčiny M. G.

*a starať o seba len prostredníctvom tohto sprostredkovania s všeobecnou, ako aj byť prostredníctvom tohto sprostredkovania uznaný vo svojej predstave a v predstave druhých.*¹²

Hegel zastával vyváženie, aby policajný dozor nebol nad všetkým, ale aj aby napríklad sloboda živnosti neohrozovala všeobecné blaho.¹³ „*Policajná starostlivosť najmä uskutočňuje a udržuje to všeobecné, ktoré je obsiahnuté v osobitosti občianskej spoločnosti, ako vonkajší poriadok a opatrenia na ochranu a bezpečnosť nás pred osobitnými cieľmi a záujmami, ktoré ako také majú svoju existenciu v tomto všeobecnom. (...) Vedľa rodiny tvoria korporácie druhý, v občianskej spoločnosti založený mravný koreň štátu. (...) Korporácia však o sebe a pre seba nie je uzavretým cechom: je skôr zmravením jednotlivo stojacej živnosti a jej pozdvihnutím do kruhu, v ktorom získava silu a česť.*“¹⁴

Podľa Krskovej sú Heglovou doménou občianskej spoločnosti (...) „*profesijné aktivity. V priemyselnom a obchodnom sektore občianskej spoločnosti ľudia vytvárajú korporácie, profesijné asociácie a odbory, ktoré regulujú a chránia ich záujmy. V ich rámci sa vytvára jednota členov, ktorá je prvým stupňom k patriotizmu, formovania sa vzťahu k štátu. Korporácia je pre členov druhou rodinou, štát do nej nezasahuje.*“¹⁵

Heglovo premýšľanie o občianskej spoločnosti je inšpiratívne v súčasnosti. Azda pre veľkú spätosť so slobodou, ktorou bol tento mysliteľ „opantaný“. Podľa Bröstla „*Heglovo krédo by sa dalo stručne vyjadriť: ‚Mysliet slobodou‘. Zdôrazňoval nevyhnutné rozlišovanie medzi jednoduchou voľbou alternatív nášho konania a slobodou ako premyslenou voľbou. (...) Všeobecný princíp štátu si osobu nemôže úplne podriaďiť, osoba musí byť autonómna. Inak povedané - všeobecné, ktoré udáva štát, musí byť zlučiteľné so záujmami individua: štát musí rešpektovať občiansku spoločnosť. Hegel je teda vzdialený od akéhokoľvek totalitného ponímania štátu.*“¹⁶

Hegel patrí k nosným tvorcom aj dnes relevantného konceptu občianskej spoločnosti. „*Stavanie dvoch ‚polovic‘ verejného poriadku – štátu a spoločnosti – do protikladu (ako podstatne odlišných a podliehajúcich vždy iným zákonitostiam a ako vzájomne ‚nezávislých‘ javov) patrí k predstavám klasickej, predovšetkým nemeckej štátovedy 19. a raného 20. storočia. Má konkrétne historické pozadie v protiklade občianskej spoločnosti [oblasti individuálneho, najmä ekonomického záujmu, ktorá*

¹² HEGEL, G. W. F. *Základy filozofie práva*. (1820). Praha : Academia, Československá akadémia vied, filozofická knižnica, 1992. Preklad Vladimír Špalek, s. 233 – 237 (§ 202 – § 207); preklad do slovenčiny M. G.

¹³ HEGEL, G. W. F. *Základy filozofie práva*. (1820). Praha : Academia, Československá akadémia vied, filozofická knižnica, 1992. Preklad Vladimír Špalek, s. 261 (§ 236); preklad do slovenčiny M. G.

¹⁴ HEGEL, G. W. F. *Základy filozofie práva*. (1820). Praha : Academia, Československá akadémia vied, filozofická knižnica, 1992. Preklad Vladimír Špalek, s. 268, 271, 272 (§ 249, § 255); preklad do slovenčiny M. G.

¹⁵ KRSKOVÁ, A. *Štát a právo v európskom myslení*. Bratislava : Iura edition, 2002, s. 332 – 333.

¹⁶ BRÖSTL, A. Malá nočná inventúra: Čo Má Právo Spoločne So Slobodou A Ešte K Tomu V Štáte – Ako Mnou Heglo Pri Opätovnom Čítaní Hegla. In BRÖSTL, A., BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M. *Spravodlivosť, spoločnosť, sloboda*. Zborník vedeckých prác zo zasadnutia slovenskej sekcie IVR pred 30. svetovým kongresom. Košice : Právnická fakulta UPJŠ, 2022, s. 8 – 9.

hľadá samostatnosť a ochranu, nie zasahovanie zo strany štátu – pozri Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 – 1831) a monarchistického štátneho aparátu, výrazne politicky a právne od nej nezávislého. Inak povedané, pojem štátu sa stotožňuje s organizáciou štátu ovládanou monarchom, kým buržoázia (občania), ktorá sa nadnese stavia (stavajú) na roveň s celým ľudom, je ponímaná ako „slobodná spoločnosť“, do ktorej štát „preniká prostredníctvom vládnutia“.¹⁷

Pôvodná (stredoveká) stavovská príslušnosť jednotlivcov postupne ustúpila v prospech občiansky rovného spoločenstva. Občiansky rovné spoločenstvo však nikdy nebolo homogénnou masou. Z *Heglovského novo-stavovského* definovaného spoločenstva postupne dôležitú (aj historicky dôležitú – „v dobrom i zlom“) úlohu zohrali práve korporácie (organizácie osôb – osoby združené spoločným záujmom). Čiže zaujímavým i zásadným prvkom ďalšieho spoločenského, kultúrneho štátoprávneho vývoja boli rozmanité združenia vyjadrujúce spoločný záujem, pričom v podstate šlo o „navonok“ prejavene aktivity vnútorne rozvrstvenej občianskej spoločnosti, vrátane tých – prejaveneých v inštitucionalizovaných formách. Boli to súkromnoprávne korporácie (spolky, odbory, politické spolky, neskôr politické strany, ale aj podnikateľsky orientované združenia osôb, obchodné spoločnosti, družstvá), taktiež aj verejnoprávne korporácie, ktoré zaznamenali svoj „dejinný nástup“ v našom právnom priestore v druhej polovici 19. storočia. Boli to však aj združenia majetku („ne-korporácie“), napr. fundácie/nadácie a fondy¹⁸. Osobitne je potrebné zvýrazniť profesijné komory (verejnoprávne korporácie), ktoré významným spôsobom sprostredkovali ďalší vývoj spoločnosti. Práve tieto verejnoprávne korporácie (vznikajúce zo zákona) svojím vznikom a činnosťou boli dôležitým „zvonkajšným prejavom“ občianskej spoločnosti, ktorý zreteľne ovplyvnil koncept záujmovej samosprávy ako formy verejnej správy a nanovo „preusporiadal“ pohľad na spravovanie vecí verejných (štát, územná samospráva a záujmová samospráva).¹⁹

Ak sa vrátíme k vedeckému skúmaniu pojmu občianskej spoločnosti, na konci 20. storočia *Prusák* definuje občiansku spoločnosť širšie, ako tretí sektor, ako protiklad spoločnosti organizovanej vo forme štátu a ako organizovanosť jedincov podľa záujmov (prvý sektor tvorí ekonomika, druhý sektor štátna moc – štátne/vládne inštitúcie). „*Občianska spoločnosť sa organizuje podľa záujmov, takže organizačnými útvarmi občianskej spoločnosti sú inštitúcie (organizácie, občianske združenia), ktoré sa vytvárajú a pôsobia na základe záujmov jednotlivcov, združených ich spoloč-*

¹⁷ BRÖSTL, A. *Všeobecná štátoveda*. Košice : Šafárik Press, 2023, kap. 1.2. Spoločnosť (v tlači). Autor citoval: HEGEL, G. W. F. Grundlinien der Philosophie des Rechts. Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse. Zweiter Abschnitt, Die bürgerliche Gesellschaft. § 182 ff. Berlin 1821, s. 187.

¹⁸ Pozri napr. GAJDOŠOVÁ, M. Združenia ako prostriedok politickej participácie na správe vecí verejných. In *Právny obzor*, č. 6, 2022, s. 445 – 467.

¹⁹ Pozri napr. GAJDOŠOVÁ, M. Význam advokácie pre koncept záujmovej samosprávy. In *Bulletin slovenskej advokácie*, č. 9-10/2022, s. 64-67; GAJDOŠOVÁ, M. Notárske povolanie a záujmová samospráva. In *ARS NOTARIA*, č. 1, 2023 (v tlači); GAJDOŠOVÁ, M. Vývoj konceptu záujmovej samosprávy – inštitucionalizácia slobody? In *Historia et theoria iuris*, č. 1, 2022, s. 41 – 53. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-1.pdf.

ným záujmom. Jednotlivci sú nositeľmi jednotlivých záujmov. Tieto záujmy sa môžu v spoločnosti uskutočňovať ako všeobecne organizované záujmy. Ide najmä o záujmy ekonomické, politické, kultúrne, charitatívne. Organizáciami ekonomických záujmov sú napríklad súkromné obchodné spoločnosti a podnikateľské zväzy, politických záujmov politické strany, kultúrnych záujmov občianske združenia v oblasti filmu, divadla, výtvarného umenia. (...) Občianska spoločnosť a jej inštitúcie majú mať v demokratických podmienkach zabezpečenú autonómiu, majú byť oddelené od štátu.²⁰

Řehůřek (na konci 90. rokov 20. storočia) pri definovaní pojmu občianska spoločnosť uvádza dve protichodné interpretácie. „Prvú skupinu predstavujú názory, ktoré chápu občiansku spoločnosť v podstate ako synonymum politickej spoločnosti a zahŕňajú do nej štát, politické strany a všetky ďalšie občianske inštitúcie a korporácie, označované v súčasnej politologickej terminológii často ako tretí sektor. Svojou povahou je to extenzívna interpretácia. Druhá, svojou povahou reštriktívna, zužuje výklad pojmu občianska spoločnosť práve len na tretí sektor, ktorý definuje ako súhrn neziskových, mimovládnych organizácií a inštitúcií záujmovej či profesijnej samosprávy. Explicitne z nej vylučujú štát a všetko to, čo priamo súvisí s uskutočňovaním štátnej moci. V dileme hľadania hranice medzi politickým a nepolitickým vzťahom časť zástancov reštriktívnej interpretácie do občianskej spoločnosti nezahŕňa ani politické strany a samosprávu (predstavitelia ‚rýdzej‘ občianskej spoločnosti), iná časť ich akceptuje ako inštitúcie prechodného typu (kreujú sa na báze občianskeho združovania, spolupôsobia však na organizácii a výkone správy štátu).“²¹ Tu je potrebné upozorniť, že Řehůřek koncept záujmovej samosprávy odvodzoval od prejavov združovacieho práva, čo sa považuje za prekonaný názor.²²

Podľa Heywooda ekonomicky zamerané subjekty – podnikateľský sektor – sú zahrnuté do pojmu občianskej spoločnosti: „Občianskou spoločnosťou sa teda má na mysli sféra autonómnych skupín a združení: podniky, záujmové skupiny, kluby, rodiny atď. (...) Podľa iného delenia občiansku spoločnosť síce možno odlišiť od štátu, aj tak však zahŕňa i mnoho inštitúcií považovaných za verejné v širšom zmysle slova, totiž v tom, že ide o inštitúcie otvorené, ktoré pôsobia verejne a ku ktorým má verejnosť prístup. To má niektoré závažné dôsledky, z nich jeden spočíva v tom, že naše chápanie politična sa tak rozširuje, pretože najmä ekonomika sa tu prevádza zo sféry súkromnej do sféry verejnej. (...) Aj keď však tento pohľad považuje inštitúcie

²⁰ PRUSÁK, J. *Teória práva*. Bratislava : VO PraF UK, 1997, s. 50.

²¹ ŘEHŮŘEK, M. *Právo účasti občanov na správe vecí verejných*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1997, s. 12 – 13.

²² Řehůřek do záujmovej samosprávy radil voľné združenia bez registrácie, registrované občianske združenia, politické strany a hnutia, tiež družstvá, prejavy vnútropodnikovej samosprávy, no aj nadácie podľa (vtedy celkom nového) zákona o nadáciách (z. č. 207/1996 Z. z.) a taktiež komory, ktoré označoval za osobitnú kategóriu záujmovej samosprávy ako profesné organizácie vznikajúce a pôsobiace *ex lege*, spravidla s povinným členstvom. In ŘEHŮŘEK, M. *Právo účasti občanov na správe vecí verejných*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1997, s. 142 – 145. K argumentom v prospech prekonania tohto názoru pozri napr. GAJDOŠOVÁ, M. Vývoj konceptu záujmovej samosprávy – inštitucionalizácia slobody? In *Historia et theoria iuris* č. 1/2022, s. 41 – 53; Dostupné aj na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I.pdf.

*typu podniku, komunitárnych skupín, klubov a odborov za verejné, ide o chápanie, podľa ktorého má politika svoje medze. V tejto perspektíve politika nezasahuje a nesmie zasahovať do osobných záležitostí a inštitúcií.*²³

Kontinuálne „pevný bod“ u Hegla je zrejmý zo súčasných vládnych a politických dokumentov (2022), ktoré vychádzajú z odborných a vedeckých štúdií. *„Občianska spoločnosť je širší koncept definovaný ako ‚prechodná oblasť umiestnená medzi štátom a rodinou, ktorá obsahuje organizované skupiny alebo združenia, ktoré sú oddelené od štátu, tešia sa istej miere autonómie vo vzťahu k štátu a sú dobrovoľne vytvorené členmi spoločnosti s cieľom ochraňovať alebo rozširovať svoje záujmy, hodnoty alebo identity‘. Zahŕňa ako formalizovanú sféru (teda mimovládne neziskové organizácie), tak aj neformálnu sféru občianskeho združovania a ďalších neziskových aktivít a sféru hybridných foriem vrátane sociálneho podnikania a filantropie.*²⁴

2. Občianska spoločnosť v súčasnosti

V súčasnosti nie je celkom možné úplne ohraničiť priestor občianskej spoločnosti. Aj keď vychádzame z pôvodného významu spoločenstva občanov štátu pod jurisdikciou daného štátu, je zrejmé, že význam je širší.

Občiansku spoločnosť však jednoznačne tvoria subjekty a v práve uvažujeme o fyzických osobách a o právnických osobách. Občiansku spoločnosť možno vymedziť v užšom i širšom zmysle (v škále) a priradiť jej charakteristické znaky vyplývajúce predovšetkým z teoretického poňatia, ale zohľadňujúc pritom právnu úpravu.

Pre občiansku spoločnosť však jednotiaco možno uviesť, že jednotlivci, ktorí ju tvoria, ako aj združenia týchto jednotlivcov, sledujú vlastné (osobné) záujmy, ale aj záujmy nasmerované navonok na ovplyvňovanie vecí verejných.

2.1 Občiansku spoločnosť tvoria subjekty v priestore mimo štátu

Občiansku spoločnosť tvoria subjekty, ktoré nedisponujú štátnou mocou. Čiže ide o všetky subjekty okrem tých, ktoré reprezentujú štátnu moc. Nezaraďujeme sem orgány štátu ani štátne organizácie, ani štátne fondy a ide o najširšie vymedzenie občianskej spoločnosti, ktorá zahŕňa všetky ostatné subjekty práva. V najširšom význame pod pojmom občianskej spoločnosti rozumieme fyzické osoby a právnické osoby. Pri právnických osobách tu akceptujeme všetky formy, verejnoprávne korporácie, verejnoprávne inštitúcie, komory, univerzity, obce, politické strany, rôzne združenia, ob-

²³ HEYWOOD, A. *Politologie*. 2002, 2. vyd. Preklad Zdeněk Masopust. Praha : Eurolex Bohemia, s. 28. (preklad do slovenčiny M. G.).

²⁴ VAŠEČKA, M., ŽÚBOROVÁ, V. Občianska spoločnosť na Slovensku. In Ministerstvo vnútra SR (ÚSV ROS) a Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici: *Analýza socioekonomického prínosu neziskového sektora a stavu a trendov rozvoja občianskej spoločnosti*. Bratislava. 2020, s. 21, 28. In *Koncepcia rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2030*. Bratislava, august 2022; zaevidované: 30. 8. 2022, dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/27581/1>.

chodné spoločnosti a družstvá, odbory, súkromnoprávne organizácie majetku (napr. nadácie), cirkvi a náboženské spoločnosti a iné. Rozhraničujúcim kritériom môže byť oddelenosť od štátu – štát do nich nezasahuje, ani ich neriadi (nefinancovanie zo štátneho rozpočtu tu nemožno považovať za jednoznačné kritérium).

2.2 *Občiansku spoločnosť tvoria subjekty v priestore mimo verejnej moci*

Občiansku spoločnosť tvoria subjekty, ktoré nedisponujú verejnou mocou (nie sú to orgány štátnej moci, orgány štátnej správy ani orgány verejnej správy). V takomto užšom význame sem nepatria ani štátne orgány, organizácie a fondy, ani subjekty reprezentujúce územnú samosprávu, ani záujmovú samosprávu, teda ani verejnoprávne korporácie, napríklad stavovské komory s povinným členstvom, zriadené zákonom. Rozhraničujúcim kritériom je tu úplná oddelenosť od štátu, nie je tu napojenosť na štátny rozpočet, nie je tu prítomné štátne riadenie.

Občiansku spoločnosť v tomto význame tvoria fyzické osoby a špecifické typy právnických osôb. Občianska spoločnosť v užšom zmysle je spoločenstvo občanov, ďalších fyzických osôb a rôznych typov právnických osôb nimi založených na základe dobrovoľnosti, samosprávy a autonómneho charakteru, ktorými sa sledujú rozmanité dovolené záujmy (vrátane ekonomických), činnosťami nie *contra legem* a nie *contra bonos mores*, a ktoré sú oddelené od štátu. Do tejto sféry patria aj rôzne názorové platformy spoločenstiev jednotlivcov sledujúce rôzne záujmy, ktoré nedisponujú právnou subjektivitou.

2.3 *Občiansku spoločnosť tvoria fyzické osoby a právnické osoby – organizácie občianskej spoločnosti*

2.3.1 Podľa vývoja chápania tohto pojmu u nás, aj v dôsledku vplyvu európskych dokumentov²⁵ a legislatívy a aktivít Rady Európy, sa čoraz častejšie pojem občianskej spoločnosti zužuje na občanov (fyzické osoby) a na organizácie občianskej spoločnosti (CSO – Civil Society Organisation), za ktoré sa považujú mimovládne a neziskové organizácie²⁶. Spod pojmu občianskej spoločnosti sa vytesňujú subjekty sledujúce pri-

²⁵ Napr. podľa Zmluvy o fungovaní Európskej únie, čl. 15 ods. 1: *S cieľom podporovať dobrú správu vecí verejných a zabezpečiť účasť občianskej spoločnosti dodržiavajú inštitúcie, orgány, úrady a agentúry Únie v čo najväčšej možnej miere zásadu otvorenosti.* (...) čl. 300 (Poradné orgány Únie), ods. 2: *Hospodársky a sociálny výbor sa skladá zo zástupcov organizácií zamestnávateľov, zástupcov organizácií zamestnancov a iných zástupcov občianskej spoločnosti, najmä zo sociálno-ekonomických, občianskych, profesijných a kultúrnych oblastí.*

²⁶ Zdrojom je aj odporúčanie CM/Rec (2007) 14 Výboru ministrov Rady Európy členským štátom o právnom postavení mimovládnych organizácií v Európe (prijaté Výborom ministrov 10. októbra 2007 na 1006. stretnutí zástupcov ministrov). Zo znenia možno upozorniť na východiská: *Majúc na pamäti, že cieľom Rady Európy je dosiahnuť väčšiu jednotu medzi svojimi členmi a že tento cieľ možno dosiahnuť prijatím spoločných pravidiel; Uvedomujúc si zásadný príspevok mimovládnych organizácií na rozvoj a realizáciu demokracie a ľudských práv najmä prostredníctvom podpory verejného povedomia, účasti na verejnom živote a zabezpečenie transparentnosti a zodpovednosti verejných orgánov a rovnako dôležitý príspevok mimovládnych organizá-*

márne ekonomické záujmy. Prípustné (prítomné) v tejto „množine“ je už spomenuté sociálne podnikanie²⁷. V rámci občianskej spoločnosti sa neuvažuje o obchodných spoločnostiach, bankových, poisťovacích či zaist'ovacích subjektoch, neuvažuje sa ani o rôznych komorách zriadených zákonom (ani tých s povinným, ani s nepovinným členstvom). Zdá sa, že pojem občianskej spoločnosti postupne čoraz viac splýva s pojmom tretieho sektora – mimovládny a neziskový sektor (podľa členenia na prvý sektor – ekonomický; druhý sektor – štát a orgány disponujúce verejnou mocou; tretí sektor – nie štát a nie primárne dosahujúci zisk – teda nevládny a neziskový sektor²⁸).

Z politologického pohľadu možno uviesť upozornenie, že „*tretí sektor je jedno z pomenovaní občianskej spoločnosti zdôrazňujúce existenciu priestoru na napĺňanie spoločného dobra, vyvažovanie a dopĺňanie štátu i trhu. Tretí preto, lebo štát a trh sú prvý a druhý sektor. Toto pomenovanie nezahŕňa len tradičnú charitu či voľnočasové spolčovanie, na ktoré býva mylne redukovaná občianska spoločnosť v tradicionalistickom poňatí. Tretí sektor je konkrétnejší pojem ako občianska spoločnosť.*“²⁹

O zužujúcom trende svedčí aj podradenie niektorých typov právnických osôb pod legislatívny pojem mimovládne neziskové organizácie (rôzne typy právnických osôb upravených osobitnými právnymi predpismi³⁰).

V ostatných dekádach je evidentným princípom demokratického a právneho štátu princíp participácie. Princíp spolupráce štátu s občianskou spoločnosťou u nás vyjadrujú aj postupne založené a rozvíjajúce sa formy, napr. Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rozvoj občianskej spoločnosti, zriadený v roku 2011, či Rada vlády Slovenskej republiky pre mimovládne neziskové organizácie, vytvorená v roku 2012. Dokumenty týchto orgánov sú tiež podstatné pre vnímanie obsahu pojmu občianska spoločnosť.

Zužujúca interpretácia občianskej spoločnosti nepriamo vyplýva zo *Štatútu Rady vlády Slovenskej republiky pre mimovládne neziskové organizácie*.³¹ Hoci štatút *hoci štátu ku kultúrnemu životu a sociálnemu blahu demokratickej spoločnosti; Berúc do úvahy neoceniteľný príspevok mimovládnych organizácií k dosiahnutiu cieľov a zásad Charty OSN a Štatútu Rady Európy (...) Majúc na pamäti, že existencia mnohých mimovládnych organizácií je prejavom práva ich členov na slobodu združovania podľa článku 11 dohovoru o ľudských právach a základných slobôd a dodržiavanie zásad demokratického pluralizmu*. Dostupné na: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/0/33742.pdf>.

²⁷ Napríklad podľa zákona č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

²⁸ Porovnaj napr. definovanie tretieho sektora a mimovládnych neziskových organizácií: MAGUROVÁ, Z., MAGUROVÁ, H. *(Ne)ziskové právnické osoby*. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV, 2018. 15 – 30.

²⁹ STREČANSKÝ, B. Občianska spoločnosť po 30. rokoch: trendy, problémy, riešenia. In MESEŽNIKOV, G. (ed.) *Slovensko po troch desaťročiach slobody. Demokracia, verejná mienka, občianska spoločnosť*. Bratislava : Inštitút pre verejnú otázku, 2021, s. 105.

³⁰ Napríklad zákon č. 346/2018 Z. z. o registri mimovládnych neziskových organizácií podradil pod túto definíciu: občianske združenia, odborové organizácie, organizácie s medzinárodným prvkom, nadácie, neinvestičné fondy, neziskové organizácie poskytujúce všeobecne prospešné služby. Výpočet právnických osôb, ktoré spĺňajú definičný znak neziskovosť a mimovládnosť, je však širší, napr. poľovnícke organizácie, záujmové združenia právnických osôb a iné.

³¹ *Rada je stálym odborným, poradným, koordinačným a konzultatívnym orgánom vlády Slovenskej republiky v oblasti mimovládnych neziskových organizácií, ktorými sú najmä občianske združenia, nadácie, neziskové organizácie poskytujúce verejnoprospešné služby, neinvestičné fondy a záujmové združenia*

vorí o dvoch oblastiach pôsobnosti, a to o oblasti mimovládnych neziskových organizácií a oblasti rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku, ich prelínanie je zreteľné zo zloženia tohto orgánu. Pretože Rada má dve komory, z ktorej jedna je tvorená predovšetkým zástupcami štátu a istým spôsobom územnej samosprávy (štátnymi tajomníkmi jednotlivých ministerstiev a splnomocnencami vlády – pre rozvoj občianskej spoločnosti, pre národnostné menšiny a pre rómske komunity, ale aj zástupcom Združenia miest a obcí Slovenska, zástupcom Únie miest Slovenska a zástupcom Združenia samosprávnych krajov SK 8), no v druhej komore sú vymenováni takmer výlučne zástupcovia platforiem mimovládnych neziskových organizácií a odborníci z oblasti mimovládnych neziskových organizácií (plus zástupca poradného orgánu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity).³² Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rozvoj občianskej spoločnosti je poverený aj koordináciou medzinárodnej Iniciatívy pre otvorené vládnutie v SR.

Z Koncepcie rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2030, pripravenej Úradom splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti v spolupráci so zástupcami Komory mimovládnych neziskových organizácií pri Rade vlády SR pre mimovládne neziskové organizácie, je zrejmä de-

právnických osôb (ďalej len „mimovládnych neziskových organizácií“) a v oblasti rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku (ďalej len „občianskej spoločnosti“). (Čl. 2 Štatútu, Postavenie Rady) Rada sústreďuje, prerokúva a prostredníctvom svojho predsedu, resp. podpredsedov predkladá vláde návrhy, uznesenia a stanoviská týkajúce sa rozvoja občianskej spoločnosti, mimovládnych neziskových organizácií a vzťahujúce sa k vytváraniu vhodného prostredia pre ich existenciu a činnosť. (Čl. 3 ods. 2); Rada (...) prerokováva návrhy a správy o implementácii Akčných plánov Koncepcie rozvoja občianskej spoločnosti a Iniciatívy za otvorené vládnutie, vyhodnocuje ich napĺňanie; predkladá iniciatívne návrhy na ich aktualizácie a pripravuje v spolupráci so splnomocnencom pre rozvoj občianskej spoločnosti návrhy na nové akčné plány na nasledujúce obdobie (Čl. 3 ods. 3 písm. d); Dostupné na: http://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/rada_vlady_pre_mno/zakladne_dokumenty/Statut%20RV%20MNO_doplнены%20s%20dodatkami%201,%202,%203%20a%204%20konsolidovane%20znenie%2019.10.pdf.

³² Článok 5

Rada vlády sa skladá z dvoch samostatných komôr. Jednu komoru tvoria štátni tajomníci jednotlivých ministerstiev vlády a ďalší členovia menovaní vládou, druhú komoru tvoria zástupcovia platforiem mimovládnych neziskových organizácií. Čl. (6) Členmi komory za verejnú správu sú: (...). čl. (7) Členmi komory za mimovládne neziskové organizácie sú: a) zástupca Sociofóra, b) zástupca Asociácie poskytovateľov sociálnych služieb, c) zástupca Ekofóra, d) zástupca Sieť environmentálnych výchovných programov Špirála, e) zástupca Rady mládeže Slovenska, f) zástupca Fóra donorov, g) zástupca Asociácie komunitných nadácií Slovenska, h) zástupca Platformy mimovládnych rozvojových organizácií, i) zástupca Ženskej loby Slovenska, j) zástupca Slovenskej humanitnej rady, k) zástupca Únie materských centier, l) zástupca okrúhleho stola Maďarov na Slovensku, m) zástupca Fóra života, n) zástupca poradného orgánu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, o) zástupca Asociácie organizácií zdravotne postihnutých občanov SR, p) zástupca Národnej rady občanov so zdravotným postihnutím v SR, q) zástupca Asociácie telovýchovných jednôt a klubov SR, r) zástupca Združenia horských a ostatných záchraných systémov SR, s) zástupca Slovenského Červeného kríža, t) zástupca Vidieckeho parlamentu, u) zástupca Platformy dobrovoľníckych centier a organizácií, v) zástupca Slovenskej koalície pre kultúrnu diverzitu, w) zástupca Asociácie na ochranu práv pacientov SR, x) jeden zástupca Rady vlády pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť za mimovládne neziskové organizácie; y) päť významných odborníkov z oblasti mimovládnych neziskových organizácií, z) zástupca Asociácie firemných nadácií, aa) zástupca Slovenskej siete proti chudobe. Dostupné na: http://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/rada_vlady_pre_mno/zakladne_dokumenty/Statut%20RV%20MNO_doplнены%20s%20dodatkami%201,%202,%203%20a%204%20konsolidovane%20znenie%2019.10.pdf.

finícia mimovládnych neziskových organizácií. „*Mimovládne neziskové organizácie sa chápu ako organizácie splňajúce súčasne podmienky formálnej štruktúry, neštátneho charakteru, neziskovosti, samosprávnosti a dobrovoľníckeho charakteru.*“³³

2.3.2 Pri výpočtoch subjektov reprezentujúcich občiansku spoločnosť, ani pri výpočtoch výslovne organizácií občianskej spoločnosti sa neobjavujú nielen podnikateľské subjekty, ani subjekty sledujúce ekonomické a profesijné záujmy, ale ani politické strany³⁴.

Pohľad však zámerne nasmerujeme na subjekty naplňajúce predovšetkým ekonomické záujmy, predovšetkým politické záujmy a predovšetkým profesijné záujmy. Tu nemožno nevidieť sledovanie dobrovoľne zvolených záujmov i ovplyvňovanie vecí verejných cez *politiku i nepolitiku* súhrnne vyjadrené podnikateľskými subjektmi, politickými stranami a profesijnými združeniami. Všetky v podstate vznikli „zdola“, z občianskej spoločnosti, záujmovými tlakmi svojich predstaviteľov a ich inštitucionalizované formy sa stali súčasťou právnej reality.

Ak uvedieme politické strany ako „zvonkajšný prejav“ občianskej spoločnosti, ktoré sa pôvodne vyvinuli ako jedna forma slobodného združovania, už storočia (na našom území prakticky od 19. storočia, hoci s právnym zakotvením až v 20. storočí) jestvujú s priamou úlohou ovplyvniť veci verejné, dokonca s reálnym dosahom – uskutočňovať výkon verejnej moci. Tieto subjekty sa prejavujú aktivitami nasmerovanými „dovnútra“, ale najmä aktivitami nasmerovanými na participovanie na správe vecí verejných, snažia sa ovplyvňovať politické rozhodnutia a tvorbu práva (politické strany to majú ako svoj imanentný cieľ).

Sledovanie vlastných záujmov, ako aj ovplyvňovanie vecí verejných, je teda imanentnou súčasťou aj politických strán, ekonomických (podnikateľských) subjektov i profesijných samosprávnych organizácií. Reálna nevyhnutnosť vplývať aj na veci verejné je im vlastná, preto je vhodné vnímať občiansku spoločnosť v širšom význame, kde je potrebné podradiť aj tieto subjekty.

Príkladom môže byť tiež účelová voľnejšia formulácia v aktuálnom politickom dokumente, ktorá lepšie zodpovedá obsahu traktovaného pojmu: „*Občianska spoločnosť vrátane mimovládnych neziskových organizácií a akademického sektora dlhodobo podporuje a rozvíja jednotlivé princípy otvoreného vládnutia...*“³⁵ Nejed-

³³ STREČANSKÝ, B. a kol. Návrh základného rámca výskumu zameraného na zisťovanie sociálno-ekonomického prínosu neziskového sektora a stavu a vývojových trendov občianskej spoločnosti, 2017. In *Koncepcia rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2030*. Bratislava, august 2022; zaevidované: 30. 8. 2022. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/27581/1>.

³⁴ Podľa odporúčania CM / Rec (2007) 14 Výboru ministrov RE členským štátom o právnom postavení mimovládnych organizácií v Európe (prijaté Výborom ministrov 10. októbra 2007). *I. Základné princípy: 1. Na účely tohto odporúčania sú mimovládne organizácie dobrovoľné samosprávne subjekty alebo organizácie zriadené na vykonávanie v podstate neziskovej činnosti ich zakladateľov alebo členov. Nezahŕňajú politické strany*. Dostupné na: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/0/33742.pdf>.

³⁵ Akčný plán iniciatívy za otvorené vládnutie v Slovenskej republike na roky 2022 – 2024, s. 1. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2022-281>.

noznačnosť obsahu pojmov je však zrejماً aj z ďalšieho vyjadrenia, kam sa vedľa seba zaraďujú štátna správa, verejná správa, občianska spoločnosť, akademický sektor a verejnosť (či široká verejnosť).³⁶

2.3.3 Pri výpočtoch výslovne organizácií občianskej spoločnosti sa osobitne „odčleňujú“ odbory. Kontinuálny prízvuk na spoluprácu medzi orgánmi štátu a subjektmi občianskej spoločnosti je zrejماً z mnohých legislatívnych dokumentov, napríklad v oblasti zamestnanosti. Z európskej legislatívy možno uviesť príklad, ktorý v zásade rozlišuje „zástupcov občianskej spoločnosti vrátane mimovládnych organizácií“, „občanov“ a „odbory“;³⁷ niekedy možno odborové organizácie i organizácie zamestnávateľov interpretovať zo všeobecného pojmu „sociálni partneri“³⁸.

Nariadenie o európskej iniciatíve občanov určuje, že *Európsky parlament by mal zabezpečiť vyvážené zastúpenie záujmov príslušných zainteresovaných strán vrátane občianskej spoločnosti, sociálnych partnerov a odborníkov*.³⁹ Zvýraznená je tiež oddelenosť sociálnych partnerov a organizácií občianskej spoločnosti, ešte aj od iných súkromných a verejných subjektov.⁴⁰ V oblasti tvorby politiky zamestnanosti

³⁶ Akčný plán *Open Government Partnership (OGP) 2022 – 2024* vznikol na základe odporúčani nižšie uvedených východísk, ako aj participatívnu tvorbu v prostredí multistakeholder fóra (fóra viacerých zainteresovaných partnerov) z prostredia štátnej správy, občianskej spoločnosti a akademického sektora. Do tvorby Akčného plánu OGP 2022 – 2024 sa mohla zapojiť aj verejnosť. (...) Strategický cieľ č. 2: Nadväzovať a rozvíjať partnerstvá medzi ústrednými orgánmi štátnej správy a občianskou spoločnosťou, zahraničnými partnermi, aj širokou verejnosťou a podporovať prostredníctvom týchto partnerstiev vzájomné učenie sa. (...) 3.1. Budovať kapacity občianskej spoločnosti a širokej verejnosti na účasť na otvorenom vládnutí. (...) Závazok mapuje stav vzdelávania k princípom otvoreného vládnutia (transparentnosť, participácia a zúčtovateľnosť) vo verejnej správe poskytovaného rôznymi aktérmi (verejná správa, občianska spoločnosť, akademický sektor). In Akčný plán iniciatívy za otvorené vládnutie v Slovenskej republike na roky 2022 – 2024, s. 2, 4, 8. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2022-281>.

³⁷ (4) *Európske sociálne štatistiky by sa mali poskytovať na základe rovnakého zaobchádzania so všetkými typmi používateľov, ako sú tvorcovia politik, orgány verejnej správy, výskumní pracovníci, odborové zväzy, študenti, zástupcovia občianskej spoločnosti vrátane mimovládnych organizácií a občania, ktorí by mali mať voľný a jednoduchý prístup k štatistikám prostredníctvom databáz Komisie (Eurostatu) na jej webovom sídle a v jej publikáciách. V tejto súvislosti by sa mala ďalej zlepšiť včasnosť a používateľská ústretovosť webového sídla Komisie (Eurostatu)*. Nariadenie EP a Rady (EÚ) 2019/1700 z 10. 10. 2019, ktorým sa zavádza spoločný rámec pre európske štatistiky o osobách a domácnostiach na základe individuálnych údajov zbieraných zo vzoriek, ktorým sa menia nariadenia EP a Rady (ES) č. 808/2004, (ES) č. 452/2008 a (ES) č. 1338/2008 a ktorým sa zrušuje nariadenie EP a Rady (ES) č. 1177/2003 a nariadenie Rady (ES) č. 577/98.

³⁸ Sociálni partneri ako zamestnanci a zamestnávatelia prostredníctvom svojich zástupcov vstupujú do dialógu so štátom, čo vyplýva aj z § 1 zákona č. 103/2007 Z. z., o trojstranných konzultáciách na celoštátnej úrovni a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o tripartite): *Účelom tohto zákona je podpora účinného sociálneho dialógu na celoštátnej úrovni medzi štátom a zamestnávateľmi a zamestnancami (ďalej len „sociálny partner“) prostredníctvom svojich zástupcov, ako demokratického prostriedku riešenia hospodárskeho a sociálneho rozvoja, rozvoja zamestnanosti a zabezpečenia sociálneho mieru*.

³⁹ Nariadenie EP a Rady (EÚ) 2019/788 zo 17. 4. 2019 o európskej iniciatíve občanov.

⁴⁰ (15) *Sociálni partneri a organizácie občianskej spoločnosti zohrávajú kľúčovú úlohu pri podporovaní kvalitných pracovných miest a boji proti sociálnemu vylúčeniu a chudobe, ako aj proti nezamestnanosti. Sociálni partneri a organizácie občianskej spoločnosti by sa preto v náležitých prípadoch mali zapájať do procesu vzájomného učenia a do rozvoja, vykonávania a šírenia nových politik. Komisia by mala sociálnych partnerov a organizácie občianskej spoločnosti v Únii informovať o výsledkoch vykonávania programu*

európska legislatíva zdôrazňuje zintenzívnenie dialógu európskych inštitúcií s členskými štátmi, so sociálnymi partnermi, s občianskou spoločnosťou a inými zainteresovanými stranami.⁴¹

V usmernení členským štátov – *Usmernenie č. 7: Zlepšovanie fungovania trhov práce a účinnosť sociálneho dialógu* –, je definovaná požiadavka: *Členské štáty by v náležitých prípadoch a na základe existujúcich vnútroštátnych postupov mali zohľadniť skúsenosti príslušných organizácií občianskej spoločnosti v oblasti zamestnanosti a sociálnych otázok.*⁴²

Zhrnutie

Občianska spoločnosť nie je pojem „súci“ na legálnu definíciu. Je to veľmi široký a vnútorne štruktúrovateľný pojem s vlastnou históriou a dynamikou. Svojím spôsobom ide o rôznymi „smermi“ vrstvenú (štruktúrovanú) verejnosť. Z právneho pohľadu je dôležité, že obsah pojmu občianska spoločnosť zahŕňa osoby, a to fyzické osoby i právnické osoby. Samozrejme, zahŕňa aj ich aktivity, o ktorých zjednodušene možno vyjadriť, že ide o aktivity, ktoré sú nasmerované na napĺňanie súkromných záujmov, ale ktoré sú (môžu byť) nasmerované aj na plnenie záujmov, ktoré možno podradiť do „skupiny“ verejných záujmov (verejne prospešných), dokonca môžu byť nasmerované aj na napĺňanie rôznych záujmov v spolupráci (v participácii) so štátom (či inými reprezentantmi verejnej moci), vtedy však celkom určite z dobrovoľne vyjadrenej vôle týchto subjektov občianskej spoločnosti.

a vymieňať si s nimi v tejto súvislosti názory. (...) čl. 3 Štruktúra programu ods. (1) program pozostáva z týchto troch štrukturálnych osí: a) os Progress, ktorou sa podporuje vývoj, vykonávanie, monitorovanie a hodnotenie nástrojov a politik Únie uvedených v článku 1 a príslušného práva Únie, a ktorou sa podporuje tvorba politik, sociálne inovácie a sociálny pokrok založené na poznatkoch, a to v spolupráci so sociálnymi partnermi, organizáciami občianskej spoločnosti a verejnými a súkromnými subjektami. Nariadenie EP a Rady (EÚ) č. 1296/2013 z 11. 12. 2013 o programe Európskej únie v oblasti zamestnanosti a sociálnej inovácie (EaSI) a ktorým sa mení rozhodnutie č. 283/2010/EÚ, ktorým sa zriaďuje európsky nástroj mikrofinancovania Progress v oblasti zamestnanosti a sociálneho začleňovania.

⁴¹ (5) *V rámci európskeho semestra sa spájajú rôzne nástroje do jedného zastrešujúceho rámca pre integrovanú mnohostrannú spoluprácu, pokiaľ ide o politiky v oblasti hospodárstva a zamestnanosti, a dohľad nad týmito politikami. Pri presadzovaní environmentálnej udržateľnosti, produktivity, spravodlivosti a stability spája európsky semester zásady Európskeho piliera sociálnych práv vrátane intenzívnej spolupráce so sociálnymi partnermi, s občianskou spoločnosťou a inými zainteresovanými stranami. (10) Tieto integrované usmernenia by mali byť základom odporúčaní pre jednotlivé krajiny, ktoré môže Rada adresovať členským štátom. Členské štáty by mali v plnej miere využívať Európsky sociálny fond plus a iné fondy Únie vrátane Fondu na spravodlivú transformáciu a Fondu InvestEU s cieľom podporovať zamestnanosť, sociálne investície, sociálne začlenenie, prístupnosť, ako aj príležitosti na zvyšovanie úrovne zručností a získavanie nových zručností pracovnej sily, celoživotné vzdelávanie a kvalitné vzdelávanie a odbornú prípravu pre všetkých vrátane digitálnej gramotnosti a digitálnych zručností. Hoci sú integrované usmernenia adresované členským štátom a Únii, mali by sa vykonávať v partnerstve so všetkými vnútroštátnymi, regionálnymi a miestnymi orgánmi, v úzkej spolupráci s parlamentmi, ako aj so sociálnymi partnermi a zástupcami občianskej spoločnosti. Rozhodnutie Rady (EÚ) 2020/1512 z 13. 10. 2020 o usmerneniach pre politiky zamestnanosti členských štátov.*

⁴² Rozhodnutie Rady (EÚ) 2020/1512 z 13. 10. 2020 o usmerneniach pre politiky zamestnanosti členských štátov.

Členenie občianskej spoločnosti môže zohľadňovať rozmer štátu, rozmer Európskej únie, rozmer inak medzinárodný.

Obsah pojmu občianska spoločnosť nezávisí priamo od normatívneho vyjadrenia (napríklad z politických dokumentov vyplývajú rôzne „prieniky množín“), nezávisí ani od výslovného právneho vyjadrenia (nieť legálnej definície občianskej spoločnosti). Právne vyjadrenie obsahu pojmu občianska spoločnosť viac-menej závisí od účelu, na ktorý je tento pojem použitý, aj od „autora“, ktorý ho použije. Pokiaľ ide o pohľad čoraz zdôrazňovanejšej nutnosti participácie občianskej spoločnosti na správe vecí verejných zo strany štátu, ide o obsah pojmu občianskej spoločnosti približujúci sa k najužšej definícii občianskej spoločnosti – fyzické osoby a organizácie občianskej spoločnosti (organizácie osôb a organizácie majetku vzniknuté z dobrovoľnej iniciatívy, vyznačujúce sa samosprávnym a autonómnym charakterom a oddelenosťou od štátu, no bez politických strán, bez odborov, bez podnikateľských subjektov). Čím širší pohľad je však zvolený na občiansku spoločnosť, na jej „činiteľov“ i „tvorcov“, na „produkty“, ktoré vo vývoji vytvorila (aj právom štruktúrované formy), tým väčšími jej obsahovo zodpovedá jej najširšie vyjadrenie – fyzické osoby a právnické osoby okrem tých, ktoré reprezentujú štát a štátnu moc.

Akokoľvek, v súčasnosti „*demokratický právny štát predpokladá ústavu založenú na demokracii a na základných právach, ale okrem toho vyžaduje aj aktívnu a nezávislú občiansku spoločnosť*“⁴³. To platí pre právne súvislosti občianskej spoločnosti v najširšom rozsahu.

Literatúra

- ARISTOTELES. *Politika*. Preložil Antonín Kříž, 1939, Jan Laicher v Praze
- BRÖSTL, A. *Všeobecná štátoveda*. Košice : Šafárik Press, 2023, kap. 12.3.3. Demokratický právny štát (v tlači)
- BRÖSTL, A. *Frontisterion*. Bratislava : Kalligram, 2009
- BRÖSTL, A. Malá nočná inventúra: Čo Má Právo Spoločné So Slobodou A Ešte K Tomu V Štáte – Ako Mnou Hego Pri Opätovnom Čítaní Hegla. In BRÖSTL, A., BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M. *Spravodlivosť, spoločnosť, sloboda*. Zborník vedeckých prác zo zasadnutia slovenskej sekcie IVR pred 30. svetovým kongresom. Košice : Právnická fakulta UPJŠ, 2022
- GAJDOŠOVÁ, M. Združenia ako prostriedok politickej participácie na správe vecí verejných. In *Právny obzor*, č. 6, 2022, s. 445 – 467
- GAJDOŠOVÁ, M. Význam advokácie pre koncept záujmovej samosprávy. In *Bulletin slovenskej advokácie*, č. 9 – 10, 2022, s. 64 – 67
- GAJDOŠOVÁ, M. Notárske povolanie a záujmová samospráva. In *Ars Notaria*, č. 1, 2023 (v tlači)
- GAJDOŠOVÁ, M. Vývoj konceptu záujmovej samosprávy – inštitucionalizácia slobody? In *Historia et theoria iuris*, č. 1, 2022, s. 41 – 53. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I.pdf
- HEGEL, G. W. F. *Základy filozofie práva*. (1820). Preklad Vladimír Špalek. Praha : Academia, Československá akademie věd, filozofická knihovna, 1992
- HEYWOOD, A. *Politologie*. 2. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2002. Preklad Zdeněk Masopust
- KRSKOVÁ, A. *Štát a právo v európskom myslení*. Bratislava : Iura edition, 2002

⁴³ In BRÖSTL, A. *Všeobecná štátoveda*. Košice : Šafárik Press, 2023, kap. 12.3.3. Demokratický právny štát (v tlači).

- KUDRNA, J. Předmluva. In HEGEL, G. W. F. *Základy filosofie práva*. (1820). Praha : Academia, Československá akademie věd, filosofická knihovna, 1992. Preklad *Vladimír Špalek*
- MAGUROVÁ, Z., MAGUROVÁ, H. *(Ne)ziskové právnické osoby*. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV, 2018
- PRUSÁK, J. *Teória práva*. Bratislava : VO PraF UK, 1997
- ŘEHŮŘEK, M. *Právo účasti občanov na správe vecí verejných*. Bratislava : Veda, 1997
- STREČANSKÝ, B. a kol. Návrh základného rámca výskumu zameraného na zisťovanie sociálno-ekonomického prínosu neziskového sektora a stavu a vývojových trendov občianskej spoločnosti, 2017. In *Koncepcia rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2030*. Bratislava, august 2022; zaevidované: 30. 8. 2022. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/27581/1>
- STREČANSKÝ, B. Občianska spoločnosť po 30. rokoch: trendy, problémy, riešenia. In MESEŽNIKOV, G. (ed.) *Slovensko po troch desaťročiach slobody. Demokracia, verejná mienka, občianska spoločnosť*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2021
- VAŠEČKA, M., ŽÚBOROVÁ, V. Občianska spoločnosť na Slovensku. In Ministerstvo vnútra SR (ÚSV ROS) a Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici: *Analýza socioekonomického prínosu neziskového sektora a stavu a trendov rozvoja občianskej spoločnosti*. Bratislava, 2020, s. 21, 28. In *Koncepcia rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2030*. Bratislava, august 2022; zaevidované: 30. 8. 2022. Dostupné na: <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/27581/1>